

MANOLO MARSÀ MARSÀ

Carles Miret Estruch

ÚLTIM PASTOR DEL PLA DE LA LLACUNA

NASCUT ARA FA 72 ANYS EN UN DELS REMELDOS DE LA VALL DE GALLINERA, AL LLOGARET D'ALPATRÓ (MARINA ALTA), MANOLO MARSÀ MARSÀ ÉS L'ÚLTIM PASTOR D'UNA LLARGA NISSAGA DE RAMADERS VALENCIANS I UN DELS ÚLTIMS PASTORS DE CABRES DEL SUD DEL PAÍS VALENCIÀ. LA SEUA FORMA DE VIURE TRADICIONAL HA FET QUE LA UNIVERSITAT DE LEICESTER LI DEDIQUE UNA DE LES SEUES MONOGRAFIES.

«LES ÚLTIMES CABRES D'ALACANT SERAN LES MEUES»

Manolo, l'últim pastor del Pla de la Llacuna, a cavall entre les comarques de la Safor i la Marina Alta, no sols ens mostra una forma austera i senzilla de vida. La seua conversa està plena de troballes magnífiques. Podem notar com sacralitza el verb, com venera el substantiu i com respecta l'adjectiu. No per ser precisament un poeta excels, sinó perquè concep la paraula més que ningú com l'única forma de relació social. No interromp mai l'interlocutor perquè sap que cada mot és un tresor efímer. No es pot afirmar que els poetes estimen més la paraula que els pastors.

Manolo ens convida en tot moment a compartir la seua visió essencialista de les coses petites, com si darrere de cada detall imperceptible s'ocultara una forma especial d'entendre la vida. Els núvols que anuncien una ponentada, un mal peany en el camí, una irrisació de la llum, una mata de cepell massa alta, etc. poden representar una finalitat en si, i Manolo ens adverteix de la transcendència d'aquest fet. La vida ha de transcórrer lènguidament, entre el soroll narcòtic dels esquellots i el brunzit compacte de les abelles. En una gran ciutat podria ser confós amb un rodamón

**«ELS PASTORS NO TENIM NI DIUMENGES,
NI DIMARTS NI TENIM TEMPS D'ESTAR
MALALTS»**

o un captaire. La taleca esfilagarsada i la barba canosa poc curada. En la tria de les ulleres no prima tampoc un criteri estètic. El seu aspecte també podia fer-lo passar per algú que passa gana, però la seua alimentació a base de vi, pa i companatge el manté força saludable. L'exercici i la puresa de l'aire saforenc fan la resta. De vegades cal trescar uns centenars de metres camp a través per arribar a la carena abrupta on, palplantat i solemne, fuma un cigarret mentre esguarda la rabera. Però a l'altre caire del Manolo amb certes dosis d'ascetisme, trobem un altre Manolo, perfectament informat de la realitat política i social del país a través de la seua modesta ràdio. I és ací on descobrim un Manolo plenament conscient de la seua situació laboral, a la qual respon amb un pessimisme rotund. I és ací també on millor percebem la distància creixent entre la forma de vida que mena, les expectatives de la ramaderia i l'estoïcisme amb què encaixa la situació. I on l'aïllament es fa més intens. Se'ns fa més fàcil entendre que la desaparició d'una espècie animal o d'una forma de vida tradicional depèn més de la transformació del

«JA NO ES TÉ CAP CONSIDERACIÓ PELS PASTORS O PER LA GENT QUE TREBALLA A LA MUNTANYA»

paisatge que de la seua eliminació directa. És, des d'aquesta perspectiva, quasi impossible que un pastor no veja degradat el seu treball encara que hi pose voluntat per tal de mantindre'l. La problemàtica s'agreuja encara més quan qui pateix la situació coneix de primera mà les causes i és conscient que la seua secular forma de vida desapareix irremediament.

L'interès que ha suscitat el cas concret de Manolo, materialitzat en una publicació recent de la Universitat de Leicester, ens confirma la importància del factor humà en la configuració del paisatge postmedieval de la mitjana muntanya de la façana mediterrània peninsular, i ens urgeix a obrir el debat sobre el seu passat, el seu present i el seu futur. La tria d'un cas personal, a banda d'aproximar l'estudi reeixidament a una realitat humana viva, constitueix tot un homenatge sincer, mancat de nostàlgies balderes, i del qual podem extraure conclusions força útils sobre com s'ha de gestionar el nostre territori.

Com és la vida d'un pastor a principi del segle XXI?

Igual que sempre. Criminal. Jo diria que és pitjor que la dels que demanen almoïna. Quan vas per la muntanya has d'aguantar el fred, la calor, l'aigua... I segons on estigues, també has d'aguantar-te les necessitats... Algunes cabres sempre vénen darrere de mi, sobretot les que he alletat jo, però n'hi ha altres que són més bordes i no les pots deixar ni un instant.

Afortunadament ara tinc pocs caps i això em permet estar molt més tranquil. Ara bé, si tinguera una gran quantitat de bestiar hauria d'encarregar-me alhora dels emparellaments i de la pastura dels animals solts, com fan un parell de pastors germans que tenen el corral a Lorxa. Ells arriben a les mil cabres. Això és moltíssima faena i endur-te-les tots els dies, encara que tingues una pulmonia i estigues a punt de rebentar com una cigala. Per això se sol dir que els pastors no tenim ni diumenges, ni dimarts, ni tenim temps d'estar malalts.

Però també depèn de la classe d'animals que tingues. Per exemple, les ovelles s'ho mengen tot dins del corral, arrimadetes unes a les altres i sense alçar el cap ni barallar-se, i això et permet més temps per a altres labors. Ara bé, les cabres són molt violentes dins del corral i tendeixen a barallar-se fins a l'extrem que si n'agarren una fluixa la poden arribar a matar. I per això, molts dies, encara que ploja les has de traure perquè no es facen mal entre elles.

Quants anys fa que la seua família es dedica a la ramaderia?

El meu avi va morir l'any 1954 amb més de noranta anys, quan jo estava servint, i ell ja ho havia heretat

EL MÓN DE MANOLO

Ethnography and Archaeology in Upland Mediterranean Spain.

Manolo's World: Peopling the recent past in the Serra de l'Altmirant

N. CHRISTIE, P. BEAVITT, J. A. SANTONJA, J. SEGUÍ, M. V. GIL SENÍS. Amb contribucions de: J. CASTELLÓ, O. CREIGHTON, F. L. NAYA I ALEMANY
University of Leicester, «Leicester Archaeology Monographs», 12, 2004, 194 pàgines.

És força difícil trobar dos tipus de dinàmiques socials ben properes però alhora ben contrastades sense que es produeca una situació

de subordinació. Les formes d'economia tradicionals cedeixen davant la potència d'un mercat global especialitzat, totalment indiferent a les estructures prèvies de producció, sovint seculars i relativament coherents amb el substrat antropològic. El territori rural, entès com a paisatge edènic o com a rebost esquerp, cedeix també a l'embat de les demandes de lleure i d'energia de les grans ciutats. Manolo, el darrer pastor del Pla de la Llacuna, terme municipal de Vilallonga de la Safor, atresora una característica que fa d'ell un personatge cabdal. En Manolo conviuen una forma de vida a la vora de l'extinció i la concepció de la seua pròpia existència. Tota una relíquia social que morirà possiblement amb el seu protagonista. I tot això amb el mèrit afegit de viure a 40 quilòmetres a vol d'ocell dels gratacels de Benidorm! Cal dir, però, que el llibre que ressenyem no és una biografia *sensu stricto*, sinó un treball etnoarqueològic, tal com resa el títol. El «Projecte de prospecció de la serra de l'Altmirant» pretén millorar el coneixement etnogràfic d'una petita àrea de la mitjana muntanya mediterrània al sud dels Països Catalans. Fa ús de tècniques modernes de documentació del paisatge postmedieval com ara prospecció de camp, catalogació d'estructures, anàlisi geomorfològiques i aplicació de GIS. Tracta, al capdavall, d'integrar prospecció arqueològica superficial i estudis etnogràfics, com ja s'ha provat fructíferament en altres indrets de la Mediterrània. La serra de l'Altmirant ofereix un espai idoni per a l'inventari i interpretació de les estructures del passat més recent i amenaçat, com són corral, cisternes, granges, etc. Simples unitats de registre com la troballa de bocins de ceràmica, el tipus d'arquitectura o les peculiaritats d'un parament constitueixen dades molt significatives pel que fa a les activitats econòmiques de producció o de transformació.

És innegable, doncs, que el treball assumeix un compromís en la recuperació de la memòria agrària i ramadera valenciana, fixant-se en elements com el factor humà o el territorial, però també en altres igualment importants com la reavaluació del concepte d'«espai marginal». Encara que és evident que hi ha un seguit de trets de l'espai estudiat que s'han de prendre com a «marginalitats acceptades», el model emprat per les autores i els autors defuig explícitament l'adopció d'esquemes simplistes que oposen *fertilitat a eixorquia, viabilitat a marginalitat o proximitat a llunyania*, tot ignorant l'espectre de condicionants que subjauen al fenomen d'expansió del poblament humà i les complexes relacions que manté amb el medi.

Concebuda des d'una perspectiva pluridisciplinària, l'obra inclou unes notes introductòries sobre la metodologia esmerçada, l'abast geogràfic, el context històric i la geomorfologia, per bé que aquests dos últims punts no arriben a aprofundir-se com seria desitjable. Per altra banda, es troba a faltar un capítol semblant dedicat a l'entorn faunístic i florístic, així com l'ús normativitzat de l'apartat toponomàstic. Tanmateix, l'obra és un magnífic exemple de col·laboració entre diverses institucions, i la qualitat i utilitat del resultat final no són gens menyspreables. Comença a ser urgent obrir aquest camp d'estudi, sobretot perquè permet delimitar futures àrees d'interès etnològic, potencialment legislables i protegibles. Fa uns anys vaig topat fortuïtament amb Manolo. Em digué que uns anglesos havien escrit un llibre sobre la seua vida. Vaig pensar que ben bé que s'ho devia merèixer!!!

de son pare. Per tant deu fer uns dos-cents anys que la meua família es dedica a açò. Ai mare!

De la família s'hereten tant els béns com els mals. Fixa't, de la part del meu avi eren vint-i-huit cosins germans, entre ells hi havia dones, clar, però l'únic que se li ha acabat assemblant sóc jo.

I això que diu vostè que de la família s'hereten les coses bones i les roïnes... Haver heretat la faena de pastor és una cosa bona o una cosa roïna?

Bona, boníssima! Hui mateix ha vingut un amic d'ací del poble, de Vilallonga, que estava fent herbes amb la seua dona, i m'ha dit: «T'ha de passar com al meu cosí Roig, que dos o tres dies abans de morir-se encara va comprar quatre cabres.» I jo li conteste: «Tu saps què em va dir el meu avi quan jo era un xiquet?» «T'ha de passar com a mi. T'has de morir darrere d'elles!»

Quina diferència hi ha entre la manera com es considerava fa uns anys a un pastor i com es considera ara?

No ha canviat res en els últims temps. El pastor sempre ha estat el més tirat de la societat. Sempre ha sigut d'un nivell molt baix... El més baixet de tot, diria jo, i en relació a això, et contaré una història que va passar al meu poble, a Alpatró, i que pot servir d'exemple del que vull dir.

Es diu que anava el rector del poble d'excursió amb els xiquets de la doctrina. Es tractava d'una espècie de classes de religió que es donaven en horari extraescolar i a l'aire lliure. En un moment determinat un xiquet li va dir al rector: «Senyor rector, allà dalt, en aquell tossal hi ha un home!» I el rector va contestar: «Calla! Això no pot ser mai un home, allà dalt de tot!» «Que vostè no veu que es belluga?», va insistir un dels xiquets. Fou aleshores quan el rector començà a mirar i se'n va adonar: «Xe, sí, té raó, sí que es belluga, però allò és un pastor!» Això vol dir que aquell rector es pensava que allò no arribava a home, que es tractava més prompte d'un animal.

En general, ja no es té cap consideració pels pastors o per la gent que treballa a la muntanya. I això és una gran llàstima perquè érem els que ens encarregàvem de mantindre la serra neta. Però també he de dir que això era el que havia de passar. No és un negoci rendible i hui en dia no ha de quedar cap de les faenes que abans deixaven poc però que hui directament no deixen ni un duro. No és rendible, res d'allò és rendible, i això

«PER MOLTA VOLUNTAT QUE POSES
A TIRAR AVANT, ELS DIES PASSEN
I TU PERDS DINERS»

també ho nota ara l'horta. Però jo ja fa molt anys que ho veig.

De què viurem? Doncs no sé de què viurem. S'ha de perdre tot i no ha de quedar ni estaca en paret.

I no veu cap solució?

No! Ací no hi ha cap solució ni cap sacrament que ho pugua arreglar. Ací s'acaba tot! Però jo estic content igualment, i espere que quan em mora els que m'han conegut diguen: «El vell este va ser el primer que va dur les cabres. I este ha segut l'últim.» Les últimes cabres de la província d'Alacant seran les meues...

Abans de les cabres per ací hi havia borrecs capons, vull dir, borrecs castrats que només servien per a fer fem. Després van arribar les cabres, que, a banda de criar, també donaven fem. Però a poc a poc tot ha anat rendint a la baixa i perdent-se. Hui no aprofite ni la llet, encara que les tinc que esmunyir perquè no tinguen reprès, i l'únic que trac és de vendre alguns xotets molt de tant en tant.

Imagina't. Els meus pares encara pensaven que açò tenia futur. Home, jornal, com dic, no se n'ha guanyat molt mai, però era un jornal i per tant tots els dies queia alguna cosa. Ploguera o no ploguera, tots els dies t'arribava el jornal. Però és que açò, d'uns quants anys cap ací, ha pegat una baixada molt forta. Per molta voluntat que poses a tirar avant, els dies passen i tu perds diners.

I com s'ha arribat a aquesta situació?

Hi ha moltes raons. Per un costat, els pinsos valien molt poquet i hui són molt cars. Al mateix temps la carn està més barata que quan el pinso te'l donaven quasi regalat. Això vol dir que el pinso li'l fan pagar

al pastor, però no al consumidor. I això no pot ser. Jo he arribat a comprar ordi a huit pessetes el quilo i el pinso a nou pessetes el quilo. Hui valen més de quaranta pessetes.

Perquè jo m'estalvie de comprar pinso ha d'haver eixit un any molt bo, el farratge ha de ser abundant i que no hi haja incendis. I ací és on realment està el tocat, ja que si es crema la muntanya... toca patir fam, fam a gavelles. I has de caminar més i anar més lluny, i t'assegure que els animallets no es mengen la cendra i van fugint-ne perquè quan plou es converteix en lleixiu i això escalfa i fa pols els peus. Això és la ruïna total!

Dona't compte que abans jo tenia ací el que es diu cabra blanca valenciana, que era una varietat boníssima i que la podies deixar lliure sense cap problema. Doncs eixa cabra mantenia la muntanya netíssima i tots eixos matolls que es veuen per ací a la solana de la Safor no existien. Hui en dia tot açò és pura pólvora i està tot llançat a perdre. La muntanya està més bruta que mai. Abans sempre et trobaves algú i hui està tot totalment abandonat. I clar, així els incendis, que ja van per una desena des que jo estic a la Llacuna, ho arruïnen tot. He preguntat a molta gent i ningú sap dir-me si encara en queden, d'eixes cabres, així que el més segur és que s'hagen mort totes. Sense eixos animallets i sense la gent que anava a fer uns feixos de llenya al bosc, la muntanya està en perill continu.

I amb el tema de les ovelles i la llana passa el mateix. La llana hui no val ni un duro. Es crema tota. Fa temps amb la llana com a mínim pagaves l'esquilada sencera, però hui ni això. Hui l'has de cremar tota. I el mal ja no és només que no guanyes res, sinó l'olor que fa això quan ho cremes. És terrible!

El fem també ha anat perdent valor. Abans en alguns llocs es feien mallades perquè els animals femaren els bancals cultivats, o venien a endur-se el fem dels corrals, però hui els jornals estan molt alts i no ix a compte llogar un home, que arreplegue el fem i que el tire al bancal.

Què pensa de l'interès que desperta vostè com a pastor?

Està molt bé que la gent s'interesse per açò. Uns anglesos estigueren fent ací unes faenes i em digueren que anaven a escriure un llibre sobre la meua vida. Al cap d'un temps vingueren i me'l portaren, però com que estava en anglès no vaig poder entendre res i finalment vaig regalar el llibre a uns familiar meus. I els va fer moltíssima il·lusió... ☺

Carles Miret Estruch. Estudiant de tercer cicle de Geografia, Universitat de València.